

ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИКЛАДАЧА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Н.Ю.Чугаєва

старший викладач кафедри філософії

Національного університету харчових технологій

Стаття присвячена психологічним характеристикам педагога, які визначають ефективність взаємодії педагога та групи студентів. Аналізуються психологічні аспекти навчально-виховного процесу та участі в ньому педагога-наставника. Запропонована батарея тестових методик для вивчення особистості наставника.

Ключові слова: наставник, загальні властивості, специфічні властивості, індивідуальні відмінності.

Діяльність викладача стала предметом розгляду в нашому дослідженні не випадково: вона початок усього, точка відліку для зміни психічних якостей людини в освітніх установах. З педагога починається, по образному виразу А. Г. Асмолова [1], «психозойська ера» людства, оскільки всі новоутворення по своїй суті психогенні й ініціюються конкретними людьми, що училися й одержали від своїх викладачів імпульс перетворення. У педагога багато можливостей уплинути на майбутнє опосередкованим образом — через своїх студентів.

Виховання, навчання і розвиток є рівноцінними завданнями, які вирішує педагог. Останній компонент, є межею між двома попередніми і поєднує у собі властиві їм характеристики, оскільки в процесі розвиваючого навчання виховуються нові особистісні якості тих, кого навчають. Виховання і розвиток мають модус суб'єктивності у категорії наставництва. Отже, успішна педагогічна діяльність передбачає наявність ефективної взаємодії педагога та групи студентів. Така взаємодія буде одним з найважливіших чинників соціалізації студентської молоді. Мета статті: вивчити психологічні характеристики педагога, які визначають ефективність взаємодії педагога та групи студентів. Невирішеною раніше частиною проблеми є диференційований підхід до призначення педагогів-наставників академічних груп студентів. Виконання функцій наставника висуває певні вимоги до психологічної сфери особистості, у тому числі до окремих психічних функцій, що пов'язані з особливостями діяльності наставника. Структура особистості педагога, схильного до виховної діяльності, складається з трьох необхідних компонентів: загальних особливостей (вони необхідні, але

недостатні), специфічних властивостей (без них немає вихователя, організатора, наставника і т.д.) і індивідуальних відмінностей, що дозволяють визначити типи викладачів. Загальні особливості пов'язані зі спрямованістю особистості, підготовленістю до організації виховної діяльності і низкою загальних особистісних якостей. Спрямованість особистості наставника, його переконаність у ефективності власних дій самі по собі є сильним фактором, що виховує студентів. Підготовленість наставника — це його знання, навички, уміння, досвід. Загальнопрофесійну підготовленість (знання предмета) наставник повинен сполучати з підготовкою в галузі науки керування, зі спеціальною організаторською підготовкою. Відомо, що організаторські здібності, як і будь-які здібності, виявляються, формуються і закріплюються тільки в конкретній практиці, у роботі з людьми. Підготовленість складається під час активного, діяльного виконання наставником студентської академічної групи своїх обов'язків. Загальними якостями особистості наставника є:

практичність розуму — практична кмітливість, здібність застосовувати знання, досвід у життєвій практиці, у тій чи іншій ситуації;

товариськість — відкритість для інших, готовність спілкуватися, потреба мати контакти з людьми;

глибина розуму - здібність доходити до сутності явищ, бачити їхні причини і наслідки, визначати головне;

активність - уміння діяти енергійно, наполегливо при вирішенні практичних завдань;

ініціативність - особливий творчий прояв активності, висування ідей, пропозицій, енергійність;

наполегливість - прояв сили волі, уміння доводити справу до кінця;

самовладання - здібність контролювати свої почуття, своє поведіння в складних ситуаціях;

працездатність - витривалість, здібність вести напружену роботу, тривалий час не утомлюватися;

спостережливість — уміння бачити, мимохідь відзначити необхідне, зберегти в пам'яті деталі;

організованість — здібність підкорити себе необхідному режиму, планувати свою діяльність, виявляти послідовність, зібраність;

самостійність — незалежність у рішеннях, уміння самому знаходити шляхи виконання завдання, брати на себе відповідальність.

Ці якості в здібного наставника можуть і не досягати високого рівня розвитку, але і не повинні переходити у свою протилежність. Припустимо, товариськість не розвинена, але немає і замкнутості. Викладач може не виявляти особливої спритності, але певною мірою володіє нею.

Спрямованість особистості, підготовленість і загальні якості властиві як гарному організатору, так і людині, що не вміє організувати людей. Тільки специфічні властивості роблять яскравими і перспективними організаторські можливості особистості. Організаційна інтуїція - здібність швидко і глибоко розуміти особливості іншої людини і «відобразити» її, уміло змінюючи тон і форму звертання, засоби і методи дії. Людина, що володіє організаційною інтуїцією, легко визначає, на що здатний той чи інший працівник, легко відрізняє зміни взаємин у колективі, уміло групує людей у залежності від їхніх симпатій і антипатій. Це прояв психологічної вибірковості наставника. Емпатія - здатність людини до співпереживання, уміння поставити себе на місце іншого і пережити його стан — один з показників психологічної вибірковості. Такий педагог нерідко здатний скласти швидко і точну психологічну характеристику людини, дати влучний словесний, а часом і мімічний портрет. У нього розвинена схильність до психологічного аналізу, пояснення поведінки і вчинків інших людей і своїх власних. Уміння знайти для кожного його місце в спільній для студентів справі, відповідно до індивідуальних особливостей характеру, психологічного складу — це теж організаційна інтуїція. Для наставника ця якість - позначимо її як практично-психологічний розум - є особливо цінною. І чим напруженіша робота, чим сильніше стомлення, чим складніша ситуація, тим потрібніша, більш

актуальна ця практично-психологічна підготовка наставника, його уміння розмірити реальні можливості з поставленими завданнями, привести їх у відповідність один з одним. Наставник - здібний організатор точно визначає стимули інтересу до роботи. Властивість практично-психологічного розуму — міцно засвоювати і творчо застосовувати передовий досвід педагогічної роботи, легко і вільно переносити колишній досвід на нові види діяльності, у нові умови.

З індивідуальним підходом тісно зв'язана важлива складова організаційної інтуїції — психологічний такт. Зокрема, він виражається в здібності знайти підхід до людей. Психологічний такт — це уважність, чуйність, уміння вибрати єдиний вірний спосіб відносин з студентами, сприйняття суб'єктивних особливостей людей.

Психологічний такт наставника групи студентів — це уміння завжди залишатися самим собою, зберегти якості, завдяки яким йому виявили довіру. Найменший прояв гордості, тону, що повчає, викликають різку негативну реакцію молоді. Природність, справедливий, об'єктивний підхід до студентів - якості, що особливо цінуються молоддю. Узагалі, розмова з людьми — мистецтво, якому необхідно учитися спеціально, відразу майстерність не приходить, але якщо є природність, вона кращий провідник до душі кожного.

Отже, складові організаційної інтуїції — психологічна вибірковість, практично-психологічний розум і психологічний такт. Це своєрідний сплав. Якщо наставник групи студентів знає і розуміє людей, якщо відчуває разом з ними, уболіває за них і за спільну справу, тобто якщо має психологічну вибірковість, то йому легше зацікавити людей справою, залучити, правильно розставити по місцях, (виявити практично-психологічний розум) і вибрати єдиний вірний спосіб впливу — проявити психологічний такт.

Ще одна специфічна властивість, що необхідна для ефективної взаємодії педагога та групи студентів — емоційно-вольовий вплив. Він виражається в здібності впливати на інших людей, використовуючи різноманітні засоби — від іронічної посмішки до суворого наказу. Наставник об'єднує студентів своєю волею, думками, почуттями, мобілізує їхню енергію, направляє її. Його емоційно-вольовий вплив виявляється в суспільній енергійності — здатності заряджати своєю енергією інших, впливати на навколишніх насамперед власним ставленням до справ і подій.

Наставник впливає і справою, прикладом, і словом, переконанням. Розкриваючи причинний зв'язок явищ, він доводить їхню логічну послідовність, пояснює і роз'ясняє, що і як потрібно робити.

Здібність впливати на інших виражається у вимогливості наставника. Коли ми говоримо про вимогливість педагога, то маємо на увазі не випадкові вимоги, що епізодично виникають, а постійну, стабільну вимогливість. Наставник, що є здібним організатором, висуває вимогу переконано, рішуче, але і гнучко, у залежності від ситуації, конкретної обстановки, використовуючи різноманітні форми.

Наставнику важливо завжди пам'ятати, що вимогливість до студентів не дасть виховного ефекту без високої вимогливості до самого себе.

Нагадаємо і про самокритичність, без якої всі цінні властивості організатора можуть бути зведені нанівець. Без критичної оцінки своїх дій педагог в навчально-виховній діяльності зазнає невдачі.

У хорошого наставника завжди є потреба в організаційній діяльності та стійкий інтерес до неї. Так само як і здатність визначити потребу в виховній роботі, її доцільність за тих чи інших обставин. Для успішної діяльності наставнику необхідно прагнути виробити в собі весь комплекс названих якостей.

Викладач, як і кожна людина — неповторна індивідуальність. Він відрізняється своєрідністю стилю роботи, «почерку» виконання обов'язків, особливим підходом до вирішення завдань навчально-виховного процесу. Індивідуальні особливості наставника — дуже важливий фактор: він визначає індивідуальний діапазон діяльності даної людини — діапазон діловий, віковий, динамічний. Організаторські здібності мають свій діловий діапазон: у деяких людей вони виявляються майже у всіх видах діяльності — це загальні організаторські здібності. В інших спрямовані тільки на один вид діяльності — видові здібності. У третій вузькоспеціалізовані - спеціальні здібності. Звичайно, це умовний поділ, тим більше що здібності знаходяться в розвитку. І все-таки індивідуальний діапазон не можна не враховувати. Буде чимала користь, якщо справа знайде свого організатора, а організатор — свою справу.

Разом ці три характеристики складуть узагальнений портрет педагога взагалі і наставника зокрема. Педагог повинен виявляти спеціальні і загальні здібності, від наявності яких залежить успіх його діяльності та професійно значущі властивості особистості: інтереси, вольові, емоційні та мотиваційні характеристики, комунікативні й організаторські здібності, спеціальні ділові якості (наприклад,

оперативність або пунктуальність у розв'язанні певних, істотних для даної діяльності питань). Значущу роль також відіграють особливості прояву окремих психічних функцій: мислення, пам'яті, сприймання, уяви, а також сенсомоторики та уваги. Таким чином, здійснення ефективної взаємодії педагога та групи студентів вимагає від особистості не тільки високих професійних знань і широкого кола інтелектуальних інтересів, але й індивідуально-психологічних якостей необхідних для реалізації цих функцій.

На нашу думку, окремого розгляду заслуговує проблема професійного добору наставників академічних груп студентів ВНЗ. Вона зумовлена необхідністю покращення навчально-виховного процесу шляхом добору найбільш здібних та схильних до виховної роботи викладачів.

Нами запропоновано набір тестових методик, які дозволяють ретельно вибрати наставників академічних груп студентів ВНЗ.

До набору доцільно включити такі методики:

Тест "Емоційна самосвідомість" - методика, призначена для виявлення таких показників, як диференціація емоцій, вираження емоцій, емпатія, управління емоціями, прийняття відповідальності та загальної шкали емоційної самосвідомості

Опитувальник "Шістнадцять особистісних факторів" Р.Кеттела — методика, призначена для виміру 16 факторів особистості і є реалізацією підходу до її дослідження на основі рис.

Методика дослідження соціального інтелекту Дж.Гілфорда — оскільки соціальний інтелект є важливою якістю для професій типу "людина-людина" і дозволяє прогнозувати успішність діяльності педагогів.

Психогеометричний тест С.Деллінгер — методика, призначена для виявлення основних характеристик особистості, допомагає людині визначити особливості своєї загальної спрямованості.

Для аналізу ефективності роботи наставників академічних груп студентів ВНЗ доцільно застосовувати такі методики:

Методика з'ясування ефективності роботи наставників академічних груп — оригінальна авторська анкета, що розроблена нами спеціально для визначення педагогічної майстерності наставників.

Соціометричний метод. Незамінний при виявленні відносин в студентській групі. На підставі даних соціометричного аналізу робляться висновки про рівень

згуртованості групи та наявності угрупувань; їхні зв'язки з лідерами; про взаємодію лідерів між собою; відповідність обраного активу групи реальному; наявність членів групи, яких група не приймає та ізольованих.

Отже, можна зробити висновок, що в процесі виховання виникає особлива психологічна атмосфера, в якій суб'єкти взаємодіють один з одним. Цікавлячись життям групи, наставник повинен намагатися підтримувати оптимістичний настрій у студентів, формувати в їх свідомості впевненість у подоланні труднощів. Важливо підмічати все позитивне у групі й давати цьому належну оцінку. Похвала, заохочення, вміння виділити старання студента, визначення заслуг групи дає позитивний результат.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Асмолов А.Г.* Личность: психологическая стратегия воспитания // Новое педагогическое мышление / Под ред. А.В.Петровского. – М.: Педагогика, 1989.
2. *Леонтьев А. А.* Педагогическое общение. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.; Нальчик, 1996.
3. *Психология развивающейся личности* / Под ред. А. В. Петровского. — М.: Педагогика, 1987.
4. *Семиченко В. А., Заслуженюк В. С.* Психологічна структура педагогічної діяльності. – К. : Київський національний університет імені Т. Шевченка, 2000. – Ч.1. – 217 с.
5. *Чугаєва Н. Ю.* Психологічні особливості наставництва як складової навчально-виховного процесу студентів в умовах реформування вищої освіти // Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка: 36. наук, праць. - Київ: ІВЦ "Політехніка", 2005. - № 2. ~ Ч. 1.-226 с.119-125.

Стаття надійшла до редакції